

Usporedimo li načine na koje se Karadžić u 1. polovici 19. stoljeća obraća Hrvatima s onim kako im se obraćaju njegovi sunarodnjaci i slavisti, vidjet ćemo da je Karadžić često obazriviji i oprezniji od njih, da se čak i ustručava govoriti o "katoličkim Srbima" jer zna da to "braću zakona Rimskoga", kako je on poglavito govorio, vrijeđa.

(Svršit će se)

HRVATSKO NAZIVLJE PRI STUPNJEVANJU SUDOVA

Mile Mamić

Začetke stupnjevanja sudbene vlasti nalazimo već u rimskom pravu, na što nas jasno upućuje postojanje i izgrađenost pravne ustanove *appellatio*.¹ Premda je dugo vrijedilo pravilo u rimskom pravu da se protiv presude koja je donesena u građanskom postupku ne može koristiti nikakvim redovitim pravnim lijekom, a u kaznenom postupku sasvim iznimno, postupnim uvođenjem izvanrednoga postupka pojavljuje se i ustanova *appellatio* kao suspenzivni i devolutivni pravni lijek: presuda donesena u prvom stupnju nije postajala pravomoćnom ni izvršivom ako bi bio izjavljen priziv, a čitav bi spor prelazio u nadležnost višega suca, koji bi postupak vodio iz početka, po svojem uvjerenju, bez obzira na presudu u prvom stupnju. U Justinijanovo doba *appellatio* postaje općom ustanovom postupnoga prava. Bila je dopuštena u svim građanskim i kaznenim presudama osim onih što ih je donosio najviši sudac, pa se po prirodi stvari nije moglo dalje komu žaliti. Latinski naziv *appellatio* kao europeizam ulazi u jezike europskoga kulturnog kruga prilagođujući se strukturi pojedinih jezika, ali se usporedno gotovo u svim jezicima pojavljuje i domaći naziv. U njemačkom npr. postoji prilagođeni europeizam *Appellation* i prevedenica *Berufung*. I u našoj pravnoj starini upotrebljavale su se riječi *apelacija*, *apelacijum*, *apelati*, kako se jasno vidi iz Mažuranićevih *Prinosa*.² Sredinom 19. stoljeća javlja se u četverojezičnom rječniku pravnih i političkih naziva hrvatski naziv *pozov*.³ U skladu s tim javljaju se i sveze *pozovni rok*

1 Ante Romac, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 1975., pod riječi *appellatio*.

2 Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, pretisak, Informator, Zagreb, 1975., 6. str.

3 *Juridisch-politische Terminologie*. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe, Wien, 1853. pod riječi *Appellation* i *Berufung*.

(Appellationsfrist), *pozovni sud* (Berufungsinstanz), *pozovna oblast* (Berufungsbehörde), *pozovni put* (Berufungsweg) i *izvedenica pozovljivost* (Appellabilität). Hrvatska zakonodavna praksa to preinačuje u *priziv* i tako se ustaljuje u 2. polovici 19. stoljeća.⁴ S tim u vezi preinačuju se i odgovarajuće sveze i izvedenice.

Na postojanje različitih stupnjeva sudbene vlasti upućuje i europeizam *rekurs* (koji potječe iz kasnoga latiniteta). Kao odgovarajuća hrvatska zamjena za taj europeizam javlja se najprije u spomenutom četverojezičnom rječniku naziv *utečaj*, a kasnije se preinačuje u *utok* i tako se ustaljuje. U vezi s nazivom *utok* imali smo i *utočnik* (za europeizam *rekurent*) i glagol *uteći se*.

Tragova o postojanju raznih stupnjeva sudbene vlasti u građanskom i kaznenom postupku nalazimo i u drugih naroda. Sasvim je sigurno da su kakvi-takvi stupnjevi sudbene vlasti postojali i u našoj pravnoj starini. Pravo žalbe, priziva, utoka barem je životarilo i u najjačem apsolutizmu. Štoviše, ta je pravna ustanova bila dokazom da apsolutni vladalac ima i vrhovnu sudbenu vlast.

Nakon Napoleonove kodifikacije nastaje kodifikacijsko razdoblje u pravnoj povijesti i drugih europskih naroda. Bio je to velik napredak u odnosu na prijašnje, običajno pravo. Javlja se različite verzije austrijskih kodeksa građanskoga i kaznenoga prava, bilo na latinskom ili njemačkom jeziku. Vrlo rano nastaju i posebni postupnici, građanski i kazneni.

Sve je to zahtijevalo i modernizaciju sudstva, pri čemu će biti točno određeno koji je sud za što nadležan. Uspostavljena je dakle stroga hijerarhija sudbene vlasti i nadležnosti.

Izrada rječnika *Juridisch-politische Terminologie* (Wien, 1853.) i prijevodi austrijskih zakonika i postupnika sredinom 19. stoljeća medaš su u hrvatskoj pravnoj povijesti: od njih počinje kodifikacijsko razdoblje naše pravne povijesti. I u jezičnom smislu oni čine prekretnicu: na njima se stvara sustav hrvatskoga pravnog nazivlja.

U rječniku *Juridisch-politische Terminologie* pod riječi *Instanz* navodi se u hrvatskom *sud*, *stupanj*, a u skladu s tim pod istom natuknicom nalazi se podnatuknica *Behörde erster, zweiter Instanz*, a tomu u hrvatskom odgovara *oblast prvoga, drugoga, trećega stupnja*. Takva podjela sudbene vlasti na više različitih stupnjeva nije bila apsolutna. Nije postojao neki sud koji je bio apsolutno, tj. za sva pitanja sud prvoga stupnja itd. nego je isti sud mogao biti za neka pitanja sud prvoga stupnja, a za neka sud drugoga stupnja. Takva je dakle podjela bila utemeljena na pojedinim pitanjima što ih je sud rješavao, pa je s obzirom na neko pitanje sud bio prvoga, drugoga ili trećega stupnja.

---

4 Mile Mamić, *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja*, Zagreb, 1992., 124. i 139. str.

Stupanj suda, sudbene vlasti može se izraziti i drukčije, općenitije, bez rednoga broja: može biti *viši i niži sud*, *viša i niža sudbena vlast (oblast)*. I to je, naravno, bilo relativno. Tako je npr. sud drugoga stupnja u odnosu na sud prvoga stupnja viši, a u odnosu na sud trećega stupnja niži. Sveza niži sud i viši sud upotrebljavala se s gledišta kojeg rješenja s pravom priziva, žalbe, utoka. Sud koji je donio rješenje bio je niži, a onaj sud koji rješava o prizivu, žalbi, utoku bit će viši. Tako su s obzirom na koje rješenje uvijek u pitanju dva suda – niži i viši.

Kako jezik teži za ekonomičnošću izraza, mjesto genitivne sveze *prvoga stupnja*, *drugoga stupnja* i *trećega stupnja* nastoji se stvoriti jedna riječ, pridjev koji bi to izrazio. U spomenutom rječniku nalazimo takav pridjev samo mjesto genitivne sveze *prvoga stupnja*. Pod njemačkim *Erstrichterlich* nalazimo u hrvatskom *prvosudni*, a za svezu *Erstrichterliches Urtheil* – *prvosudna presuda*. Prema svezi *niži sud*, *viši sud* ipak se nije pokušalo načiniti pridjev *nižesudni*, *višesudni*. Valja istaknuti da je pridjev *prvosudni* dobro načinjen prema njemačkom uzoru. On je otvarao mogućnost da se stvori takav pridjev i od drugih sveza u hijerarhiji nadležnosti. Ali taj se pridjev ipak nije mogao upotrijebiti za stvaranje svih potrebnih sveza. On bi se mogao dodavati uz sve potrebne imenice (npr. *presuda*, *rješenje*, *odluka*), ali nije prikladan uz imenicu *sud* jer bi to bila stanovita tautologija, a ta je imenica baš najčešća u nadležnosnoj ljestvici sudova. *Juridisch-politische Terminologie* dala je doduše podlogu i za nastanak odgovarajućih pridjeva od genitivne sveze *prvoga stupnja*, *drugoga stupnja*, *trećega stupnja*, ali ih ona nije izričito ponudila, a hrvatska je zakonodavna praksa sredinom 19. stoljeća pri rješavanju toga pitanja krenula drugim putem.

U hrvatskoj zakonodavnoj praksi javlja se riječ *molba* i u značenju stupnja oblasti, stupnja suda, sudbene vlasti, što je nastalo na temelju stanja u hrvatskom latinitetu novijega vremena, gdje je riječ *instantia* imala i to značenje.⁵ Na temelju toga nastale su sveze *prva molba*, *druga molba*, *treća molba*, a iz toga se razvio pridjev *prvomolbeni*, *drugomolbeni*, *trećemolbeni*. Za uporabu tih pridjeva nije bilo onoga ograničenja što smo ga spomenuli za pridjev *prvosudni*: oni su se dakle mogli pojaviti uz sve imenice toga sklopa, osim uz riječ *molba*, što nije bilo ni potrebno. Kako je riječ *molba* bila dvoznačna (značila je i prošnja i stupanj suda), osjećala se potreba da se ona funkcionalno rastereti. Postojala je težnja da se ona zadrži u prvom značenju, a da se za drugo značenje nađe kakav prikladniji izraz. Ta se težnja očitovala baš u vrijeme ujedinjenja sa Srbima. Kako je brzo došlo i do jakoga jezičnoga unitarizma, u kojemu je zbog jednačenja po “srpskosti” sve ono što se je u hrvatskom razlikovalo od srpskoga moralo iščeznuti, riječ *molba* u drugom značenju (i pridjevi *prvomolbeni*, *dru-*

5 Vidi djelo iz bilj. 2. pod riječi *molba*.

gomolbeni, trećomolbeni) morala se presvući u drugo ruho. A budući da je u srpskom pravnom jeziku u tom značenju postojao naziv *stepen* i od njega izvedeni pridjevi *prvostepeni, drugostepeni, trećostepeni*, to prodira i u hrvatski pravni jezik. Valja istaknuti da je riječ *stepen* slabije prodirala jer je postojala u nas slična riječ *stupanj*, ali su složenice *prvostepeni, drugostepeni, trećostepeni* snažnije prodrle jer nam je u to vrijeme trebao prikladniji pridjev nego što je to pridjev *prvomolbeni, drugomolbeni, trećomolbeni*. Odgovarajući pridjev izveden od imenice *stupanj* nije u nas još bio načinjen premda je već *Juristisch-politische Terminologie* ponudila dobru podlogu za nastanak takvih pridjeva. Nepostojanje odgovarajućega pridjeva od sveza *prvoga stupnja* itd. pospješilo je prihvaćanje srbizma *prvostepeni, drugostepeni* premda je uporaba imenice *stupanj* u hrvatskom jeziku, pa i u hrvatskom pravnom jeziku neprestano upozoravala na nepotrebnu nesustavnost i nesklad.

Nakon izbora u Hrvatskoj godine 1990. javlja se težnja da se što bolje razriješi taj terminološki nesklad. Raspravljalo se o tom kakvo bi rješenje bilo najprikladnije.⁶ Kolebanja u traženju najprikladnijega rješenja vode se očito i pri izradi Ustava Republike Hrvatske. Premda je u njegovu nacrtu stajalo “u prvostupnom postupku”,⁷ u konačnom je tekstu to zamijenjeno analitičkim izrazom “u postupku prvog stupnja”.⁸ Umjesto srbizma *prvostepeni* nudilo se u hrvatskom *prvostupni, prvostupanjski* i genitivna sveza *prvoga stupnja*. Od imenice *stupanj* moglo se bez ikakve teškoće načiniti pridjev *stupanjski* (kao *svibanjski, srpanjski*). Nije bilo nikakve izgovorne zapreke. Od toga se može lako načiniti složenica *prvostupanjski, drugostupanjski, trećostupanjski*. Moglo bi se doduše od imenice *stupanj* izvesti i krnji lik pridjeva *stupni*, pa i od sveze *prvi stupanj – prvostupni* i protumačiti da je načinjen od krnje osnove zbog jezične ekonomičnosti. Postojanje imenice *stup* (od koje bi se također mogao izvesti pridjev *stupni* ako nam zatreba) umanjilo je izgled da se prihvati pridjev *stupni*, pa i *prvostupni*. Ekonomičnost jest važna, ali ona može doći do izražaja ako ne umanjuje razumljivost, jednoznačnost. To su razlozi zašto je dana prednost pridjevu *stupanjski*, pa je od sveza *prvi stupanj, drugi stupanj, treći stupanj* stvoren pridjev *prvostupanjski, drugostupanjski, trećostupanjski*. Usporedno s tim upotrebljavao se i analitički izraz (obično u genitivu) *prvoga stupnja, drugoga stupnja, trećega stupnja*. Tako se je uklonio onaj terminološki nesklad koji je postojao u hrvatskom pravnom nazivlju uporabom normalne

6 Vidi Marko Lukenda, Prvostupni, prvostupanjski ili kako drukčije, *Jezik*, 39., Zagreb, 1992., str. 152.–153.

7 Vidi *Nacrt Ustava Republike Hrvatske*, čl. 18, *Vjesnik*, Zagreb, 29. studenoga 1990.

8 *Ustav Republike Hrvatske*, čl. 18, *Narodne novine*, Zagreb, 1991.

imenice *stupanj*, a neodgovarajućih pridjeva *prvostepeni*, *drugostepeni*, *trećostepeni*. Kad se u današnjem hrvatskom pravnom jeziku govori o stupnjevanju sudova, kombiniraju se ove dvije mogućnosti: *sud*, *postupak*, *presuda prvoga stupnja* ili *prvostupanjski sud*, *postupak*, *presuda*. Ako se pak govori o dva susjedna suda u nadležnosnoj ljestvici, a o tom se često govori s gledišta koje presude, rješenja i daljnje postupka u vezi s prizivom, žalbom, utokom, onda se upotrebljavaju i sveze *niži sud*, *viši sud*, ali se od njih nikako ne izvodi pridjev *nižesudni*, *višesudni*. Nepostojanje takva pridjeva zacijelo daje uporište svezi *prvi stupanj*, *drugi stupanj*..., koje se podjednako javljaju kao i njihove izvedenice *prvostupanjski*, *drugostupanjski*... Može se također primijetiti da se uz glagol *suditi* i slične glagolske izraze obično javljaju sveze *u prvom stupnju*, *u drugom stupnju*, a da složeni pridjevi *prvostupanjski*, *drugostupanjski*... obično stoje uz imenicu *sud*, *presuda*, *postupak*...

Reprezentativni zakon u kojem sve to najviše dolazi do izražaja jest *Zakon o sudovima*.⁹ Evo iz njega nekoliko reprezentativnih primjera koje ćemo radi isticanja kurzivirati:

- Čl. 7: ... U kojim slučajevima *sudovi u prvom stupnju* sude...
- Čl. 16. i 17: ... sude *u prvom stupnju*...
- Čl. 19: ... rješavaju i provode izvršenja odluka koje su donijeli *u prvom stupnju*...
- Čl. 99: ... sve predmete rješavat će *u prvom stupnju* sudac pojedinac...
- Čl. 56: ... *Prvostupanjskim vijećima* predmeti se raspoređuju...
Predsjednik *drugostupanjskog vijeća*...
- Čl. 94: ... rade na poslovima *prvostupanjskoga kaznenog suđenja*...
- Čl. 103: *Prvostupanjski sudovi* pružaju pravnu pomoć...
- Čl. 23: *Viši sud* stavit će nižem sudu primjedbe... *Viši sudovi* mogu tražiti od nižih sudova...

Pridjevi *prvostupanjski*, *drugostupanjski* javljaju se i u drugim zakonima. Tako se npr. u raspravi Šime Pavlovića *Nacrt Zakona o kaznenom postupku za Republiku Hrvatsku*¹⁰ na više mjesta govori o *prvostupanjskoj presudi*, *prvostupanjskom postupku*, *drugostupanjskom postupku*, ali i o *presudi prvoga stupnja* i sl.

Budući da to nije pravni *terminus technicus* u pravom smislu, normalno je da izražajne mogućnosti variraju. Tako će se npr. uz češću (i s gledišta ekonomičnosti bolju) uporabu pridjeva *prvostupanjski*, *drugostupanjski* u svezi s

9 *Narodne novine*, Zagreb, 14. siječnja 1994.

10 *Odvjetnik*, god. 67., Zagreb 1994., br. 5.-6., str. 33.-44.

imenicama *sud*, *postupak*, *suđenje*, *presuda*, *odluka* i sl. javljati i sveze *prvi stupanj*, *drugi stupanj*, *treći stupanj*, a radi varijacije može se govoriti, doduše općenitije, o višem i nižem sudu, o višim i nižim sudovima, o sudu višeg i nižeg stupnja. Sve su to nazivi koji se upotrebljavaju u nadležnosnoj ljestvici sudova, pa onda i postupaka, odluka, presuda itd. Daljnju raspodjelu tih izražajnih mogućnosti utvrdit će praksa. Ali pridjevu *prvostepeni*, *drugostepeni*, *trećostepeni* nema više mjesta u hrvatskomu pravnom jeziku. Potiskivanjem tih pridjeva iz hrvatskoga pravnog jezika uklonila se je neusklađenost koja je postojala istodobnom uporabom tih pridjeva i imenice *stupanj*. Imamo dakle umjesto njih širok raspon mogućnosti s prilično slobodnim odabirom.

Sažetak

Mile Mamić, Filozofski fakultet, Zadar
UDK 801.3:001.4:808.62, znanstveni članak
primljen 28. 9. 1998., prihvaćen za tisak 26. 10. 1998.

Croatian Terms for Courts of Various Instances

A number of Croatian legal terms for courts of various instance are discussed. The reasons for this terminological discord are offered, together with an evaluation of new, more harmonious solutions in more recent Croatian legislature.

PITANJA I ODGOVORI

PRIDJEVI OD IMENICE MURSA

Profesor Davor Tanocki iz Osijeka pita kako glasi pridjev od imenice *Mursa*, rimskoga naziva za naselje današnjega Osijeka. Pročitao je u jednome tekstu pridjev *mursijski*, ali misli da to nije dobro.

Teškoća je u tome što se od imena mjesta pridjevi tvore u prvome redu sufiksom *-ski*, ali on tu izravno ne ide jer postoji glasovna zapreka za *-ski*, osnova završava na *-rs-*, a sufiks počinje sa *-sk-*. Treba naći neko drugo rješenje. Sufiks *-ijski* nije dobar zato što su pridjevi njime tvoreni ve-

oma rijetki, a od imena mjesta zapravo ih i nema. Opće pravilo je ovo: ktetici, pridjevi od imena mjesta, tvore se u prvome redu od imena mjesta, a kad tu ima kakvih zapreka, onda od etnika. Od imenice *Mursa* etnik bi bio *Mursanac*, a od njega odnosni pridjev *mursanski* 'koji se odnosi na *Mursu* i *Mursance* pa i na *Mursanke*.', dakle na tri imenice. Nekima je to još uvijek neobično, da se jedan pridjev odnosi na više imenica, iako je to u jeziku sasvim obična pojava, takvih pridjeva ima i desetak tisuća. Dovoljno je samo spomenuti *osječki* koji se se odnosi na *Osijek*, *Osječane* i *Osječanke*. Koga to pobliže zanima,